

ชุด สืบสานมรดกภูมิปัญญา
ทางวัฒนธรรมไทย

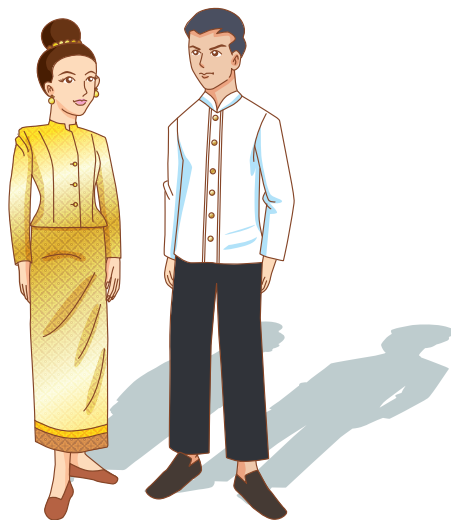

การแต่งกาย สมัยรัตนโกสินทร์

ชุด สืบสานมรดกภูมิปัญญา
ทางวัฒนธรรมไทย

การแต่งกาย สมัยรัตนโกสินทร์

ชุด สืบสานมรดกภูมิปัญญา
ทางวัฒนธรรมไทย

การแต่งกาย สมัยรัตนโกสินทร์

บรรณาธิการอำนวยการ ผ่องเพ็ญ อาษาเทวัญ บรรณาธิการ รุ่งโรจน์ อาษาเทวัญ

ผู้ช่วยบรรณาธิการ รัตนา ภูมิพิทักษ์

ผู้เขียน ชูติรัตน์ เกิดหาญ ออกแบบปก ศรินทิพย์ ใจปทุม

คอมพิวเตอร์กราฟิก ทรวงวุฒิ ตระกูลพันธ์ พิสูจน์อักษร สิริพรรณ โพธิ์ศรีสุข

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ 978-616-596-167-7

จัดทำจำหน่ายโดย บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด 28, 30, 32

ซอยรังสิต-ปทุมธานี 16 ซอย 7 ต.ประชาธิปัตย์ อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี 12130

โทรศัพท์ 0-2958-1125, 0-2958-1127

e-mail : sales@skybook.co.th , saleskybook@gmail.com

www.facebook.com/skybook.co.th

www.skybook.co.th

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2565

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ชูติรัตน์ เกิดหาญ.

การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์.--ปทุมธานี :

สกายบุ๊กส์, 2567.

192 หน้า.-- (สืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไทย).

1. เครื่องแต่งกาย--ไทย. 2. เครื่องแต่งกาย--ประวัติ.--
สมัยรัตนโกสินทร์, 2325-. I. ชื่อเรื่อง.

391.009593

ISBN 978-616-596-167-7

คำนำ

หนังสือการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ เล่มนี้ เป็นหนังสือที่กล่าวถึงการแต่งกายไทยในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๙ ซึ่งเป็นเรื่องที่กล่าวต่อเนื่องมาจากหนังสือการแต่งกายสมัยไทยมุง-สมัยธนบุรี ซึ่งได้กล่าวถึงการแต่งกายไทยตั้งแต่สมัยไทยมุง สมัยอ้ายลาว สมัยน่านเจ้า สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยเชียงแสน สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยธนบุรี

วัฒนธรรมการแต่งกายของแต่ละชนชาตินั้น มีความแตกต่างและหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ ด้าน ดังนั้น การศึกษาถึงวิวัฒนาการการแต่งกายของคนไทยหรือของพวกเราเองนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก เริ่มมาตั้งแต่ยุคที่คนไทยไม่นิยมห่มผ้า (การห่มผ้า ก็คือการใส่เสื้อนั่นเอง) มาจนถึงการนุ่งห่มเสื้อผ้า (การนุ่งผ้า คือการสวมใส่กางเกงหรือกระโปรง) ที่มีราคาแพงนับหมื่น นับแสนบาท

รูปแบบเสื้อผ้าและการแต่งกายของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงต้นๆ นั้น ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ จะมีการเปลี่ยนแปลงกับชนชั้นสูง คือพระมหากษัตริย์ พระมเหสี หรือกับผู้ที่อยู่ในวังก่อน แล้วจึงค่อยๆ มีอิทธิพลต่อขุนนางหรือผู้ใกล้ชิดกับชนชั้นสูงเหล่านั้น แล้วจึงค่อยๆ กลืนมาเป็นแบบที่ชาวบ้านสวมใส่กัน

ดังนั้น หนังสือเล่มนี้จึงได้รวบรวมวิวัฒนาการการแต่งกายไว้หลากหลายรูปแบบ โดยวิธีการเสนอด้วยรูปภาพพร้อมคำอธิบายซึ่งเข้าใจง่ายและทำให้น่าสนใจมาก อ่านแล้วสนุกแน่ รับรองได้

ขอแอบฝากถึงผู้อ่านหน่อยนะ ก่อนที่ผู้อ่านทุกท่านจะเริ่มอ่านเนื้อหาภายในเล่มนี้ ผู้เขียนขอแนะนำผู้อ่านที่น่ารักกว่าขอให้ผู้อ่านทำความเข้าใจเนื้อหาในบทนำเสียก่อนแล้วจึงอ่านเนื้อหาในเล่ม จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจรูปแบบของเสื้อผ้าและคำอธิบายต่างๆ ได้ง่ายขึ้น ขอขอบคุณค่ะ

จิตติรัตน์ & คามิน ทีม

สารบัญ

บทนำ	ลักษณะของผ้าโบราณ	๗
ส่วนที่ ๑	การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๑ - ๓	๒๐
ส่วนที่ ๒	การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๔	๔๒
ส่วนที่ ๓	การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๕	๖๘
ส่วนที่ ๔	การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๖	๑๐๖
ส่วนที่ ๕	การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๗	๑๒๐

การแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์

ส่วนที่ ๖

การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์

ช่วงรัชกาลที่ ๘

๑๓๓

ส่วนที่ ๗

การแต่งกายไทยสมัยรัตนโกสินทร์

ช่วงรัชกาลที่ ๙

๑๔๒

บรรณานุกรม

๑๙๑

บทนำ

ลักษณะของผ้าโบราณ

๑. ผ้ากะแสงหรือกรแสง

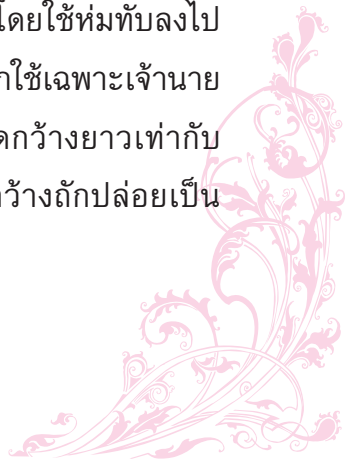
หมายถึง ผ้าสไบ

๒. ผ้ากาสา

หมายถึง ผ้าดิบเนื้อหยาบ มีสีหม่น คำว่ากาสา (Kassar) เป็นภาษามลายู แปลว่า **หยาบ**

๓. ผ้ากรองทอง

หมายถึง ผ้าที่ถักด้วยเส้นเงินหรือเส้นทอง ถักให้เป็นลวดลายต่อกันเป็นผืน ส่วนมากนำมาทำเป็นผ้าทรงสะพัก โดยใช้หมักทับลงไปบนผ้าสไบอีกทีหนึ่ง มักใช้เฉพาะเจ้านาย ผู้หญิงชั้นสูง มีขนาดกว้างยาวเท่ากับผ้าสไบ ชายผ้าด้านกว้างถักปล่อยเป็นชายครุย

๔. ผักูหระ

หมายถึง ผ้าลัศหลาดสีเทาปนแดง หรือบางที่อาจจะ
อมสีเหลือง

๕. ผักูตไตหรือกุกูไต

หมายถึง เลื้อกัททหาร ไม่ได้เป็นชื้อผ้า

๖. ผ้ากูศรราช

หมายถึง ผ้าเนื้อหยาบ ใช้เป็นทั้งผ้าห่มและผ้านุง
มีทั้งผ้าสีขาวและผ้าลาย ถ้าเป็นผ้าอย่างดี
มักมีเชิงชาย ชื้อของผ้าเรียกชื้อตามเมือง
ที่ทำผ้าส่งมาขาย

๗. ผ้าเกี้ยว

หมายถึง ผ้าคาดเอว มีทั้งผ้าลายพิมพ์ ผ้าไหม ฯลฯ

๘. ผ้ากำมะลัดหรือกำมะลิด

หมายถึง ผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์ปนไหม

๙. ผ้ากำมะหยี

หมายถึง ผ้าทอจากขนสัตว์ชนิดหนึ่ง มีหลายสี

๑๐. ผ้าขาวม้า

หมายถึง ผ้าฝ้ายผืนยาวทอเป็นลายตาราง เป็นผ้า
ที่ผู้ชายส่วนใหญ่มักใช้เป็นทั้งผ้านุง ผ้า-
เช็ดตัว ผ้าเคียนพุง และผ้าพาดไหล่
เดิมเรียกว่า ผ้ากำม้า

๑๑. ผ้าเข็มخاب

หมายถึง

ผ้าทอด้วยไหมทอง คือเอาเงินแผ่บาง
กะไหล่ทอง แล้วหุ้มเส้นไหมกับไหมสี
ยกเป็นลายริ้ว เป็นลายทองกับลายพื้น
เท่ากัน และบางที่มีไหมเงินทอแซมด้วย
ในภาษาเปอร์เซียมีคำว่า Kimkhab
แปลว่า **ผ้าทอง** ผ้าเข็มخابนี้จะเห็น
เป็นริ้วเล็กทั้งผืนริ้ว มีขนาดกว้างตั้งแต่
๑.๕ - ๓ เซนติเมตร มีทั้งริ้วสีทองพื้นๆ
กับริ้วที่มีพื้นสีเข้มๆ เช่น สีนํ้าเงินอมเขียว
สีชมพูอมแดง แล้วยกดอกในริ้วด้วยลาย
เครือเถา แต่ละแนวริ้วเดินด้วยเส้นไหม
สีทอง มีลักษณะลายคือ ผ้าเข็มخابลาย
ดอกสะเทิน ผ้าเข็มخابลายก้านแย่ง และ
ผ้าเข็มخابริ้วขอ ในภาษาเปอร์เซียมีคำ
Kimkhwa หมายถึง **ผ้าไหมยกดอก
หลายสี**

๑๒. ผ้าไหมพัสดร์

หมายถึง

ผ้าทอจากป่านเปลือกไม้หรือฝ้ายเนื้อ
ค่อนข้างละเอียด มักใช้ปูลาด ทำม่าน

๑๓. ผ้าเขียนทอง

หมายถึง ผ้าพิมพ์อย่างดี เน้นลวดลาย เพิ่มความสวยงามด้วยการเขียนเส้นทองตามขอบลาย

๑๔. ผ้าคากรอง

หมายถึง ผ้าทอจากใยไม้

๑๕. ผ้าจวน

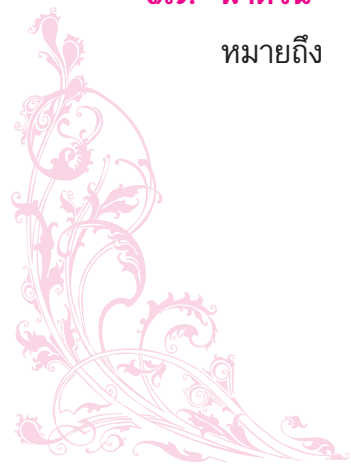
หมายถึง ผ้าแพรเปลาะเนื้อบางนิ่มชนิดหนึ่ง จินกลางเรียกว่า “จ้วน”
ถ้าเป็นผ้าจวนที่ทอในไทย จะทอด้วยไหมพื้นและมีไหมสีอื่นแทรกเป็นริ้วไปตามทางยาวของผืนผ้า

๑๖. ผ้าฉีก

หมายถึง ผ้าฝ้ายพิมพ์เป็นลายดอกหลายๆ สี

๑๗. ผ้าต่วน

หมายถึง ผ้าแพรชนิดหนึ่ง ไม่มีลวดลาย เนื้อหนากว่าจินกลาง เรียกว่า “ต่วน” คล้ายกับผ้าซาตินของยุโรป

๑๘. ผ้าตาบัวปอก

หมายถึง ผ้าฝ้ายเนื้อหยาบ ชาวบ้านนิยมใช้โดยเฉพาะผู้หญิงใช้เป็นผ้านุ่ง

๑๙. ผ้าตามะกล่ำ

หมายถึง ผ้าฝ้ายลายเล็กๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

๒๐. ผ้าตาเล็ดงา

หมายถึง ผ้าฝ้ายสีคล้ำมีลายเล็กๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

๒๑. ผ้าตาสมุก

หมายถึง ผ้าฝ้ายลายตารางเล็กๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

๒๒. ผ้าตาด

หมายถึง ผ้าทอด้วยทองแล่งกับไหมสี เมื่อทอไม่มีลวดลายใดๆ เป็นสีพื้นทองเรียกว่า “ตาดทอง” นอกจากนี้ผ้าตาดยังเรียกตามลายที่ทออีกด้วย เช่น ยกเป็นดอกสี่เหลี่ยมเรียกว่า “ตาดตาดักแตน” ยกดอกเป็นลายคดกริชเรียกว่า “ตาดคดกริช”

๒๓. ผ้าแพพตา

หมายถึง เป็นผ้าบางเบาชนิดหนึ่ง ปัจจุบันได้นำมาทำเป็นผ้าซับใน เนื้อผ้าคล้ายกับพวกผ้าแพร

๒๔. ผ่านมสาว

หมายถึง

ผ้าไหมชนิดหนึ่ง มีทองแล่งทอเป็นเส้นยืน และเส้นพุ่งห่างๆ เอาลวดเงินพับให้โปร่ง แหลมคล้ายขนมเทียนเรียงกันเป็นแถว ตรงด้วยทองแล่งเป็นแสงแวววาว

๒๕. ผ้านุ่งหยี

หมายถึง

ผ้าลายชนิดหนึ่ง มีลายเชิงเป็นสี

๒๖. ผ้าปักไหม

หมายถึง

ผ้าไหมพื้นเนื้อดี ปักลวดลายด้วยไหม สีต่างๆ ทั้งผืน เป็นผ้าที่เจ้านายชั้นสูง นิยมใช้เป็นทั้งผ้านุ่ง ผ้าห่มทรงสะพัก (ใช้ห่มทับสไบ) บางครั้งทำเป็นผ้าปูลาด และผ้าห่อเครื่องทรง

๒๗. ผ้าปัตทล่ำหรือปัตตะล่ำ

หมายถึง

ผ้าริ้วสีเขียวสลับทอง ริ้วเขียวเป็นริ้วทึบ ตรงริ้วทองเป็นริ้วโปร่ง ทอด้วยวิธีซึ่งไหม เขียวชิดกัน ซึ่งไหมทองห่างกัน ริ้วทอง เป็นริ้วทองแล่ง ทอมาจากเมืองปัตทล่ำ ในอินเดีย จึงเรียกชื่อของผ้าชนิดนี้ว่า **ผ้าปัตทล่ำ** ตามชื่อเมืองที่ทอ

๒๘. ผ้าปศุ

หมายถึง

ผ้าสักหลาดชนิดหนึ่ง เนื้อฟู คนไทย
ปัจจุบันเรียกว่า **ผ้าเสื**

๒๙. ผ้าปุม

หมายถึง

ผ้าที่เกิดจากการทอด้วยหรือไหมควบ
ด้วยการเอาด้ายหรือไหมสีต่างๆ กัน
ทอไปตามความลึกล้ำ จึงเป็นลายตาม
ความคิด

๓๐. ผ้าเปลือกไม้

หมายถึง

ผ้าที่ทอจากใยที่ทำจากเปลือกไม้

๓๑. ผ้าพิมพ์

หมายถึง

ผ้าลายที่คนแซกรับทำตามลายที่คนไทย
สั่งทำ ผ้าพิมพ์ที่มีลายตามกระบวนลาย
ไทย เรียกว่า **ผ้าลายอย่าง** ต่อมาพ่อค้า
แซกคิดทำขึ้นตามลายไทย แต่ไม่เหมือน
ผ้าลายแบบนี้ เรียกว่า **ลายนอกอย่าง**

๓๒. ผ้าแพร

หมายถึง

ผ้าที่มาจากประเทศจีน มีหลายชนิดและ
เรียกชื่อต่างๆ กันตามลักษณะของเนื้อผ้า
บางชนิดเป็นผ้าแพรเรียบ บางชนิดมีดอก

ลวดลายสวยงาม คำว่า “แพร” คนไทย-ลาวทางภาคเหนือและภาคอีสานใช้เรียกผ้าไหมพื้นเนื้อนุ่มที่ใช้ทำผ้าสไบคล้องคอว่า **ผ้าแพร** เช่นกัน

๓๓. ผ้าม่วง

หมายถึง

ผ้าแพรไหมเนื้อละเอียด มีสีล้วนมากมาย คำว่า **ผ้าม่วง** เป็นชื่อของชนิดผ้าชนิดหนึ่ง ไม่ใช่ผ้าที่มีสีม่วงเท่านั้นแต่มีสีหลากหลาย

๓๔. ผ้ามะไลกาด

หมายถึง

ผ้าโสร่งเนื้อดีเป็นมัน

๓๕. ผ้ามัสหรั่งหรือมัสหรั่ง

หมายถึง

ผ้าไหมทองแล่งจัดเป็นผ้าแซมขาบชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหม มีลักษณะเป็นผ้าลายริ้ว ซึ่งในริ้วมีลายสลับสีอีกทีหนึ่ง

๓๖. ผ้าแฝง

หมายถึง

ผ้าคาดเอวในงานพระเมรุของเจ้านายหรือขุนนาง

๓๗. ผ้ายก

หมายถึง

ลักษณะหรือกระบวนการทอ เวลาทอเส้นด้ายหรือไหมที่เชิดขึ้นเรียกว่า

เส้นยก เส้นด้ายหรือไหมที่จมลงเรียกว่า **เส้นข่ม** แล้วพุ่งกระสวยไปในระหว่างกลาง ถ้าจะให้เป็นลายเลือกยกเส้นข่มขึ้น บางเส้นก็เกิดลายยกขึ้น จึงเรียกว่า **ผ้ายก** มักมีเชิงผ้าเป็นลายกรวยเชิง หรืออาจมีลายอื่นๆ ได้ ส่วนตัวผ้าหรือท้องผ้ามักเป็นลายดอก ซึ่งเด่นขึ้นด้วยไหมสีหรือแล่งทอง ใช้เฉพาะเป็นผ้านุ่งของเจ้านาย เรียกว่า **ผ้าทรง** ผ้ายกทองมีค่ามาก เพราะต้องใช้ฝีมือทำที่ประณีตมาก นอกจากนี้ยังมียอทองล่องจวน ว่าเป็นผ้าทองยกเป็นลายแต่เชิงท้องขึ้นมาเป็นไหมเกลี้ยงสีเดียว

๓๘. ผ้าเยียรบับ

หมายถึง

ผ้าที่ทอด้วยไหมสีควบกับไหมเงินไหมทอง หรือแล่งเงินแล่งทอง ยกเป็นดอกถี่ จัดเป็นผ้าที่ดีที่สุดในบรรดาผ้าที่ทอลักษณะเดียวกัน

๓๙. ผ้ารัดกัมพลหรือผ้ากัมพล

หมายถึง

ผ้าที่ทอจากขนสัตว์มีสีแดง เป็นผ้าหายากมาก ใช้เป็นผ้าโปกศีรชะแทนมงกุฎ หรือเป็นผ้าทรงสำหรับพระมหากษัตริย์

๔๐. ผ้าลาย

หมายถึง

ผ้าที่มีลวดลายแล้ว

๔๑. ผ้าสมปัก

หมายถึง

ผ้าทอด้วยไหมเปลาะ ด้วยวิธีมัดหมึก กลางผืนผ้าเป็นสีและลายต่างๆ เป็นผ้านุ่งพระราชทานให้ขุนนางตามตำแหน่ง ใช้เป็นเครื่องแบบมาก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จะใช้เฉพาะในเวลาเข้าเฝ้าหรือในพระราชพิธี

๔๒. ผ้าสมรส หรือสำรด หรือสมรด

หมายถึง

ผ้าคาดเลื้อยครุยในงานพระเมรุ หรือเรียกว่า **ผ้าแพ่ง** ทำด้วยไหมทองถักไปรุ่งๆ บางๆ คล้ายผ้ากรองทองแต่ไปรุ่งและบางกว่ามาก

๔๓. ผ้าสักหลาด

หมายถึง

ผ้าทอด้วยขนสัตว์

๔๔. ผ้าสาหลู

หมายถึง

ผ้าขาวบางเนื้อน้อยอย่างหนึ่ง ปัจจุบันมักนำมาเย็บเป็นมุ้ง

๔๕. ผ้าสำลี

หมายถึง ผ้าที่ใช้สำหรับทำผ้าห่ม

๔๖. ผ้าसान

หมายถึง ผ้าขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้ ในเปอร์เซีย มีผ้า Shal ทอด้วยขนอูฐปนไหม ต่อมา ทอด้วยขนแกะ และขนสัตว์ชนิดอื่นปน ด้วยไหมหรือฝ้าย

๔๗. ผ้าสุหรัด

หมายถึง ผ้าลายจากเมืองสุหรัด แคว้นคุชราต ประเทศอินเดีย ซึ่งมีลักษณะคล้ายผ้า กุศราขแต่ไม่มีจำหน่ายในตลาดเมืองไทย คนไทยจึงนิยมผ้าสุหรัดแทน

๔๘. ผ้าสุจหนี

หมายถึง ผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์หรือทอด้วยไหมประดับ ลวดลาย ปักตามขอบด้วยดินทองดินเงิน เป็นผ้าสำหรับปูอาสนะหรือที่นอน

๔๙. ผ้าหัตถวีหรืออัสวี

หมายถึง ผ้าแพรริ้วชนิดหนึ่งที่ส่งมาจากประเทศ อินเดีย

๕๐. ผ้าหนังไก่

หมายถึง

ผ้าแพรชนิดหนึ่งที่ทอให้เนื้อผ้ามีลักษณะหยุ่นๆ เป็นผ้าที่นิยมใช้ในสมัยอยุธยา โดยนำมาตัดเลื้อหรือเป็นผ้าสไบ หรือผ้าคาดเอว ผ้าหนังไก่อมี ๒ ชนิด คือ ผ้าหนังไก่อ่นและผ้าหนังไก่อ้ง

๕๑. ผ้าหนามขุน

หมายถึง

ผ้าแพรชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นปมเล็กๆ ทั้งผืน ซึ่งยัดหยุ่นได้ มักใช้เป็นผ้าคาดเอว ทับนอกเลื้อของพวกขุนนางและเจ้านาย

๕๒. ผ้าไหม

หมายถึง

ผ้าที่ทอด้วยเส้นใยไหม มีทั้งแบบเรียบ สีพื้น ยกดอก และทอเป็นลวดลายต่างๆ ด้วยกรรมวิธีที่หลากหลาย เช่น ผ้ายก ผ้าพื้น ผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ผ้ายก

๕๓. ผ้าไหมด

หมายถึง

ผ้าที่ใช้กระดาดทองตัดเป็นเส้นเหมือนเส้นทองแล่ง ทอกับไหมสีต่างๆ ซึ่งชื่อของผ้ามักเรียกไปตามสีไหม เช่น ไหมดเหลือง ไหมดแดง ไหมดเขียว ต่อมา